

Sági Norberta

Új falvak születése Kecskemét határában

A 18. század elején Kecskemét óriási kiterjedésű pusztaság közepén feküdt. „Az utazók a Pesttől Szegedig terjedő vidékről azt írják, hogy fél napi járóföldre is elmehet az ember, míg lakott helyre talál. Igazi pusztaság ez, melynek egyhangúságát csak egy-egy kútágas, gulyák és ménesek sokasága szakít meg.”¹ A Jászkunság megváltkozását követően a város elesett a kun puszták bérlésétől. Ez egy olyan új helyzetet teremtett, melyben a városvezetőség és a lakosság az alkalmazkodási képességéről tett tanúbizonyságot.² Közös céljukká vált, hogy a város földesuraitól maguk is megváltkozzanak, a szabad királyi városi címet elnyerjék, valamint hogy a növekvő lakosság földéhségét egyre nagyobb és újabb tartós bérletek megszerzésével csillapítsák, biztosítsák a gazdálkodáshoz szükséges földterületet. Ez utóbbi szándék a 19. század végén, Lestár Péter és Kada Elek városgazdálkodási politikájában is megmutatkozott. A földigények kielégítésével párhuzamosan és azt követően a földek megműveléséhez szükséges munkásokat is biztosítaniuk kellett. Jelen tanulmány a korszak néhány jellegzetes momentumát, majd munkástelepítéset, a munkástelepek létrehozásának körülményeit mutatja be.

Lestár Pétert 1880-ban választották polgármesterré.³ A város pénzügyeinek rendezése mellett a város fejlesztésében szerzett nagy nevet magának, az ő nevéhez fűződik a városrendezési terv előkészítése. Polgármestersége idején bontakozhatott ki a város területén a szőlőtermesztés, s alakult meg a 200 holdas szőlőtelep (Miklóstelep), épült meg – szőlőföldnek való homok eladásából – a színház és a városháza. Helyi érdekű vasútvonalak (Kecskemét–Fülöpszállás, Kecskemét–Tiszaug) létesítését követően a vidék bekapcsolódhatott a város kereskedelmébe.⁴ A halála után, 1897-ben polgármesterré választott Kada Elek⁵ méltó utóda volt a városvezetői székben.

1 Szüts Györgyi 1938: 1.

2 Vö: Szilágyi Zsolt 2016. A szerző Kecskemét alkalmazkodásának történeti sajátosságait vizsgálja. Úgy véli, azt érdemes vizsgálni, hogy az adott település történelme során miként alkalmazkodott a változó körülményekhez, vajon a változásokra adott válaszaik előnyére vagy hátrányára szolgáltak-e.

3 Lestár Péter (1819–1896) kecskeméti származású volt, Pozsonyban végzett jogot. Hivatalnokként, majd ügyvédként dolgozott. Az ő javaslatára alakult meg Kecskeméten a Takarékpénztár Egyesület, melynek előbb igazgatósági elnöke, majd igazgatója volt. Ő építtette fel a Takarékpénztár épületét is. 1867-től haláláig a város közügyeit irányító képviselő-testület tagja volt. Bővebben: Péterné Fehér Mária–Szabó Tamás–Székelyné Kőrösi Ilona 1992: 166–167.

4 1853-ban nyitották meg a Cegléd–Kecskemét, 1854-ben a Kecskemét–Szeged vasútvonalat. 1895-ben megépült a fülöpszállási, 1896-ban a tiszauji, majd 1905-ben a lajosmizsei vonal. Kecskemét vasútjairól lásd Horváth Ferenc 1995.

5 Kada Elek (1852–1913) szintén kecskeméti családban született. A pozsonyi jogakadémia elvégzése után Pesten joggyakornok, később két cikluson keresztül Kecskemét országgyűlési képviselője volt.

Kada, akiről halála után így írtak: „A városiasodás, haladás, a kultúra szellemét és levegőjét eresztette be közénk és ebben volt a legnagyobb érdeme”⁶, a város fejlődésénél három tényezőt tartott fontosnak: a társadalmi béke és az egészséges közszellem megteremtését, kifejlesztését; a közgazdasági, és ezzel kapcsolatban a közművelődési érdekek helyes felismerését és céltudatos megvalósítását; valamint a szoros értelemben vett adminisztráció kifogástalan működését. Kada arra törekedett, hogy a lakosság gazdasági érdekeit szolgáló vállalkozásokat támogassa, és a város jövedelmeit földpolitikával gyarapítsa: egyrészt a hasznot nem hozó ingatlanok eladásával, másrészt új területek vásárlásával.⁷

Kada számára a mezőgazdaság, ipar, kereskedelem nem ellentétes, hanem egymást kiegészítő fogalmak voltak, melyek együttes fejlesztésére különös gondja volt.⁸ A homoki szőlőtelepítés gyorsítására telepeket, ún. kapásfalvakat hozott létre: Árpádszállást, Kadafalvát, Hetényegyházát és Monostorfalvát. Kada eszközölte ki a munkástelepítéshez szükséges kormányrendeletet is, mely ügyben Darányi Ignác, a kecskeméti származású földművelésügyi miniszter támogatását bírta.

Földbirtok-politika és a mezőgazdasági célú telepítések

A polgári Magyarország első érdemleges földbirtok-politikai törvénye, a telepítésről szóló 1894: V. törvénycikk állami feladattá nyilvánította a telepítést, célul tűzte ki a kisbirtokok számának növelését, engedélyhez kötötte és állami felügyelet alá helyezte a községek és magánosok telepítési tevékenységét. A telepítési akció azonban olyan lassan haladt, hogy nem váltott ki érezhető hatást a birtokmegoszlás terén.⁹

A földművelésügyi miniszter 1903-ban és 1909-ben új földbirtok-politikai javaslatokkal állt elő, melyek arra a felismerésre épültek, hogy csak vásárolt földterületek felhasználásával nem lehet közérdekű földreformot végrehajtani. Mindkét javaslat a kötött birtokok valamilyen lazítását tervezte, és az addig szabad parcellázásokba állami beavatkozást akart biztosítani. Az 1909. évi törvényjavaslat a haszonbérleti telepítési formát is meg kívánta valósítani.¹⁰

Az 1890-es években a M. Kir. Államvasutak jogügyi osztályának vezetője, majd titkára lett. Ebből a hivatalból került vissza Kecskemétre. Bővebben: Péterné Fehér Mária–Szabó Tamás–Székelyné Kőrösi Ilona 1992: 134. Szót kell azonban ejtenünk Szegedy György (1849–1917) gazdasági tanácsnokról is, aki 1890-től töltötte be ezt a posztot Lestár és Kada mellett. Szegedy nevéhez fűződik a szikrai szőlőtelep kialakítása mellett többek között a homokparcellázás, az említett kapásfalvak létrehozása. 1902-től volt hivatalban ifj. Bagi László (1852–1922) helyettes polgármester, kiváló pénzügyi szakemberként Lestár Péter és Kada Elek főmunkatársa volt, aki a város fejlesztéséhez a pénzügyi alapot megteremtette.

6 KNKN 1916: 55.

7 Péterné Fehér Mária 1997: 7.

8 Péterné Fehér Mária–Szabó Tamás–Székelyné Kőrösi Ilona 1992: 134.

9 A törvény és a keletkezett állami telepek részletes bemutatását lásd Lovas Sándor 1908.

10 Takács Imre 1968: 282.

1910-ben egy az addiginál is konzervatívabb birtokpolitika került előtérbe. Eltekintettek az előbb már említett 1894-es irányelvtől, miszerint a telepítés elsősorban állami feladat, s újra az irányításra és ellenőrzésre korlátozták az állam birtokpolitikai szerepét. A földbirtok-politikai akciót pénzügyre bízta. 1911-ben az Országos Földhitelintézet, a Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete és az Országos Központi Hitelszövetkezet együtt életre hívta a Magyar Földhitelintézetek Országos Szövetségét amely ezután a magántőke bevonásával parcellázott, s ezt a tevékenységét az első világháború ideje alatt is folytatta.

Mi jellemezte ebben az időszakban a város birtokpolitikáját? Mint arról fentebb már említést tettünk, Kecskemét évszázadok óta bérelte a körülötte fekvő pusztákat. A hódoltság és a háborúk következtében a terület kisteleplései elnéptelenedtek, s ez kedvezett a város terjeszkedési politikájának. A 18. században volt olyan időszak, amikor a város lakossága 34 pusztán folytatta híressé vált jószágátartását, melyek területe összesen mintegy 450 ezer kh volt.¹¹ A legelők bőségét a jászkunok 1745. évi redempciója megszakította, és a városnak akkor új gazdasági stratégiát kellett választania. A magisztrátus ettől kezdve a rövid távú és esetleges pusztabérletek helyett a földesúri megváltkozásra, illetve tartós zálogbirtokokra és hosszabb bérletekre törekedett. A megváltkozásnál nagy könnyebbséget jelentett, hogy a földesurak a tényleges birtokot nem élvezték, s hogy a Koháry családon kívül földesúri joghatóságot a városban egy földesúr sem gyakorolt.¹² Vásárlás vagy megváltkozás útján Kecskemét egykori határához került Alpár (8777 hold), Ágasegyháza (9663 hold) Borbás-szállás (3906 hold), Szentkirály (18 482 hold), Monostor (11 782 hold), Pusztaszer (7536 hold), Bugac (14 454 hold) és Szentlőrinc (11 523 hold).¹³

A város a 20. század elején, az iparosodás megindulásakor is földszerzéssel gyarapította vagyonát. Kada Elek polgármestersége idején megvásárolták a 3536 holdas *Baracs pusztát*, amelyet legelőként hasznosítottak, a homokos részeket pedig szőlő- és gyümölcssteleptetésre örökáron eladták. 1901-ben vették meg a 6190 holdas *Kisbugacot*, mely a város tulajdonát képező bugacmonostori pusztába ékelődve már régóta „óhaj tárgya” volt. Ennek megvásárlásával legelőt kívántak biztosítani az állattenyésztés számára, de a homokos részt itt is eladták 5-6 holdas birtokokként. A 11 539 holdas *Szentlőrinc puszta* megvásárlását 1912-ben uralkodói hozzájárulással sikerült megvalósítani¹⁴, s ezzel a város területe mintegy 163 000 holdra emelkedett.¹⁵

11 A Duna–Tisza közét Pesttől Szegedig a kecskeméti gulyák és ménesek járták, mely terület ekkor kapta a *Kecskeméter Heide* elnevezést. Lakos Béla 1913: 5.

12 Péterné Fehér Mária 2000: 172–173.

13 Iványosi-Szabó Tibor 1994: 9.

14 Ez a puszta a Coburg-Ghótai herceg tulajdonát képező hitbizomány volt. Az engedélyt Kada Elek családi kapcsolatai révén szerezte meg, feleségének nagynénje, a kecskeméti származású Ferenczy Ida, aki Erzsébet királyné felolvasónője volt, járt közben a kérésére. Péterné Fehér Mária 1986: 26.

15 Balásfalvi Kiss Barnabás 1939: 55., Péterné Fehér Mária 1986: 26.

Parcellázások és munkástelepítések Kecskeméten

A város birtokpolitikájának alapelve volt „*minél többnek juttatni a földből, hogy minél többen élhessenek belőle*”.¹⁶ Kecskemét földbirtok-politikájának alapja a városi birtok volt, melyet a város hosszú időn keresztül saját birtokban tartott, s amelyből szükség szerint parcellázott vagy adott el. Ez a kétféle birtokjuttatás határozta meg a kecskeméti mezőgazdaság fejlődését.

A város részint az ún. csücskőföldek¹⁷ eladásával biztosította a lakosság földtulajdonának növekedését. Az 1881–1899 közötti 20 évben a város határában több mint 880 holdat parcelláztak a maradványföldekből. Az 1881-ben parcellázandó homok árát a város közgyűlése holdanként 30–100 Ft-ban állapította meg. Cethal, Vágójárás és a Nyír homokjai iránt olyan nagy volt a kereslet, hogy az árverésen a 410 Ft-os holdankénti ár is elérték.¹⁸

1904-ben kezdte meg a város a monostori földek eladását, melyet 1906-ban folytattak. Itt összesen 66 db parcella, közel 400 hold került paraszti tulajdonba. Majd a város th. bizottságának közgyűlése, Kada Elek javaslatára, 1910-ben döntött arról, hogy Bugac-Monostoron faluszerű települést hoz létre. Az olcsó házhelyeket házatlan, vagyontalan szegényparasztok vették meg, akik itt akarták lábukat megvetni.¹⁹

A 19. század végi elhúzóó agrárválság idején jellegzetes volt az általános (spontán) népmozgás és kivándorlás, melyet az elavult birtokszerkezet, a túlnépesség, az elszegényedés, az országszerte jelentkező munkanélküliség okozott. A paraszttársadalomban óriási feszültség keletkezett: a földnélküliek száma emelkedett, és a kisbirtokosok alsóbb rétege is megélhetési gondokkal küzdött, ezáltal ők is a munkavállalók számát gyarapították. A felhalmozódott munkaerő nagy része a városok, az ipar felé áramlott, s többnyire végleg elszakadt eredeti, mezőgazdasági életmódjától. Mivel a városok munkaerő-szükséglete azonban nem növekedett olyan ütemben, mint a munkaerő gyarapodása, a megélhetést keresők bérmunkát vállaltak, illetve egy részük külföldre vándorolt.²⁰ A munkaerő-vándorlás, de különösen a kivándorlás, a 19. század végére súlyos társadalmi kérdéssé vált.

A probléma egyik megoldási kísérlete a mezőgazdasági célú telepítés volt, melyet a kormány és a Földművelésügyi Minisztérium a fentebb már említett, 1894. évi állami telepítésekről szóló V. törvénycikk megalkotásával szabályozott. A cél a munka és föld nélküli lakosság földhöz juttatása volt, a törvény rendelkez-

16 Balásfalvi Kiss Barnabás 1939: 55.

17 Változó nagyságú, (további) bérbeadásra alkalmatlannak ítélt maradványföldek, melyek például útnyitásokat, vasútépítéseket követően keletkeztek a határ különböző pontjain. Ezeket többnyire a szomszéd földbirtokosok kezdték el használni, illetve vásárolták meg a városi határrendezések során. Az ÚMTSZ szerint a *csücskő* egyik irányba elkeskenyedő, hegyes földdarab. Vö: ÚMTSZ 1: 932.

18 MNL BKML IV. 1908/e. 475. kötet. Vö: Bende László 1929: 16.

19 Mint Juhász Antal utal rá, itt olyan szegényparasztok jutottak földhöz, akik kis pénzükön a maguk gazdái igyekeztek lenni. Monostorfalva telepítéséről, az érkező pusztalakók származási helyéről lásd: Juhász Antal 2005: 270–277.

20 Rácz István 1980: 27–32.

zései a telepesek megélhetésének és gazdálkodásának sikerét igyekeztek törvényileg biztosítani, és határoztak az új telepek községi szervezetről is.

Juhász Antal, aki a Duna–Tisza közti migrációt, a puszták parcellázását vizsgálta (Juhász Antal 2005, 2008), összehasonlítja az imént említett (dél-magyarországi) állami telepítéseket a puszták parcellázásával, s néhány alapvető különbségre hívja föl a figyelmet. Az állami telepítések azonos nagyságú telephelyeket mértek ki a telepes családoknak, míg a puszták árverésekor a vevők anyagi erejétől függött, hogy mekkora földet vásároltak. A homokpusztákon így – a telepes falvakkal ellentétben – kezdettől fogva különbségek voltak a földtulajdonosok vagyoni helyzete között. Különbség az is, hogy az állami telepítések során szabályos, négyzetes utcahálózatú falvak jöttek létre, míg a pusztákon elszórtan épültek fel a tanyák. Azonos viszont, hogy a birtokot mindkét esetben hosszú törlesztési időtartamú kölcsönrel, kedvező feltételekkel lehetett megvásárolni.²¹

Mint fentebb láttuk, a homokterületek kiosztása a 19. század utolsó negyedében akkor öltött nagy méreteket, amikor Kecskemét a filoxéra pusztítását követően, immunis homoktalajának köszönhetően, a szőlőtelepítések célpontjává vált. A város vezetősége a város birtokaiból szinte minden évben parcellázott fel 2–5 holdas birtokokat, s ennek a föld- és gazdálkodáspolitikának köszönhetően a 19. század végén az itt lakó, jelentkező föld nélküli parasztok kedvezményes áron házhelyet és kisebb birtokot vásárolhattak. A parcellázások eredményeként a zsellérség feltörekvő elemei önálló egzisztencia alapját vethették meg, illetve állandó munkaalkalomhoz jutottak a szőlőkben. Ezen a vidéken a munkanélküliség nem volt jellemző, ellenkezőleg, a századvégi homokmegkötési, szőlőtelepítési munkákat éppen a munkáshiány miatt nem lehetett a kívánt ütemben végezni, s ez volt – a szóban forgó területek hasznosítása mellett – a munkásfalvak létrehozásának fő oka.

Helvécia

Helvécia magánkezdeményezésre jött létre. 1892. február végén a *Kecskeméti Lapok* a rövid hírek között közölte, hogy „A Wéber-féle társaság Balaton vidéki magyar ajkú telepítvényesei március 1-jén érkeznek városunkba”.²²

A város vezetősége és a vevőtársaság tulajdonosai által 1893-ban aláírt végleges szerződés kikötötte, hogy a vevőtársaság a 824 hold földbirtokra, melyet 8 holdas parcellákra osztottak fel, s felét szőlővel beültették, a Balaton környékéről és a Dunántúl filoxéra sújtotta településeiről munkáscsaládokat, illetve munkásokat köteles telepíteni. A minden családdal külön megkötött bérszerződés értelmében a lakás és a 8 hold föld 30 év hűséges szolgálat után a telepes tulajdonába ment át.

„A korona uradalom cselédjei, a kiket a nagyméltóságú kir. Földművelésügyi minisztérium fizet, egy évben 365 napon át szolgálják az uradalmat, és kapnak ezért:

21 Bővebben: Juhász Antal 2005: 303–304. A törvényi feltételeket, valamint a létrejött 16 telep részletes bemutatását lásd: Lovas Sándor 1908.

22 KL, XXV. évf, 9. szám, 1892. II. 26. A telepítésről lásd még: Hulej Endre – Ö.Kovács József é.n.

40 véka rozsot á 31 liter, összesen 1240 litert á 4,5 forint = 55 forint 80 kr
8 véka búzát = 248 liter á 5,5 frt = 13 frt 64 kr
12 klgr söt á 13 kr = 1 frt 56 kr
készpénzt 36 frt,
összesen 107 forintot,
továbbá 1000 n.öl föld szabad használatát és lakást, hol 2 család is lakik egy szobá-
ban, s 5-6 család egy kis házban.

Ennek ellenében a vállalat munkása megmunkál 4 hold szőlőt, a mellett szabad ember, aratás alatt kereshet annyi gabonát, mint a mennyit a korona uradalom conventioba ad, és még is kap 140 frt készpénzt, külön maga által használható házat, és 4 catastrális hold föld korlátlan használatát. A gödöllői uradalomban elcsapják a tisztek a cselédeket, amikor akarják, épen úgy mint az ország bármely más uradalmában. És ezen gazdasági cselédek viszonyába csak a cseléd törvények alkotta hatóságok szólhatnak bele, míg a vállalat munkásai ellen az elmozdítás tárgyában fel sem lehet lépni a vállalatnak Kecskemét város tanácsának engedélye nélkül. [...] a kecskeméti munkásnép máris zúgolódik, hogy ezeknek a telepeseknek jobb sorsuk van, mint az itteni munkásnak, zúgolódik, mert szerződésileg lett a telepől kizárva.”²³

A város a telepes családokat saját polgárainak tekintette, azok szükség esetén jogorvoslatért fordulhattak a városhoz. A telepes és a vállalat közötti szerződéses jogviszonyt munkabéri szerződésnek tekintették. A vállalat az általa felfogadott munkásokat lakással, készpénzzel, s illetményekkel díjazta évenként, éppen úgy, mint más munkásokat volt szokás fizetni. Ezen túl pedig azzal inspirálta őket, hogy azt a vagyont, melyet 30 évig munkálnak, tulajdonul kaphatják.²⁴

Szendrei Józsefnek a helvéciai telepesek kezdeti nehézségeit és életét bemutató, *Koldusok paradicsoma* című műve²⁵ kutatáson és interjúkon alapul. A balatoni telepeseket menekülőkként²⁶ mutatja be, akik a kecskeméti homokon nem elsősorban a megszokottól eltérő természeti adottságok, mint inkább Wéber Ede kizsákmányoló, kizsigerelő, rabszolgatartó módszerei miatt futamodtak meg, illetve kényszerültek a lázadásra. Hogy a telepesek emberfeletti munkát teljesítettek²⁷, arról a korabeli lapok, köztük a *Budapesti Hírlap* is beszámolt. A telepesek megélhetése nagyon nehéz volt, a legnagyobb szegénységben éltek. A megélhetés könnyítésére igyekeztek napszámba járni. Mivel Wéber is megkövetelte a munkát, néhány család összefogott, 3-7 család dolgozott egy kalákában. Közülük mindig más ment napszámba, és közben a telepítés is haladt. A 19–20. század fordulójára a település lakossága már két csoportra oszlott: a kapásokra

23 MNL BKML XI. 606. 1. iratcsomó, tanácsi jegyzőkönyv, 1892. június.

24 MNL BKML XI. 606. 1. iratcsomó, tanácsi jegyzőkönyv, 1892. június.

25 Szendrei József 1961.

26 „Itt éhhalál vár ráink, semmi más. Én nem bánom, ha maga a pokol mélységes feneké is az a Kecskemét, akkor is elmegyek. Gyere Te is, sógor.” Szendrei József 1961: 20.

27 „A homok ugyan puha volt, könnyen merült benne az ásó, de sokszor nyolc-tíz méter magas, néha két-három holdat kitevő homokbuckákat kellett elplanírozni. A buckákat betalicskálták az úgynevezett völgyekbe, mélyedésekbe, mert Wéber megkövetelte, hogy mindenütt asztallap simaságú legyen a terep. [...] Emberfeletti munka volt az, amit a telepesek végeztek. Naponta csak 4–5 órát aludtak, mert hajnaltól késő estig tölték a talicskát.” Szendrei József 1961: 44.

és a telkesekre. Az életmódjuk között nem volt nagy különbség; a telkesek kiszolgáltatottak voltak Wéberrel szemben, a kapásoknak viszont nem volt házuk.²⁸

Wéber Ede 1912-ben eladta a telepet, a Magyar–Olasz Bank Rt. lett az új tulajdonos. 1916-ban hozzákezdtek a gazdaság átszervezéséhez, rendszeres trágyázást és permetezést vezettek be, kibővítették a pincét, új présgépeket állítottak be. A háború alatt elszegényedő birtokosoktól és kisbirtokosoktól felvásárolták a szőlőket, gyümölcsösöket.²⁹

Szikra

1895-ben a Földművelésügyi Minisztérium Telepítési Osztálya azzal kereste meg Kecskemét város vezetését, hogy a Bács-Bodrog vármegyei Kis-Kér, Ó-Kér, Kuczora és Új-Soóvé községekből mintegy 400 német ajkú család ki szeretne települni.³⁰ A város vezetése felvette a kapcsolatot a települni szándékozókcal, és 1896-ban a miniszteri tanácsnok és a kecskeméti gazdasági tanácsnok ellátogatott a szóban forgó településekre, ahol személyesen tájékoztatták az érdeklődőket.³¹

Mivel a kiosztásra kerülő földek szőlő- és gyümölcsművelésre kitűnően alkalmasak voltak, s mivel a telepesek megélhetése csak ily módon lehetett biztos, az előkészített szerződés is kötelezte őket arra, hogy négy év alatt összesen négy hold szőlőt és egy hold gyümölcsöst telepítsenek. Az előkészített adásvételi szerződésben olvashatjuk:

„Kecskemét th. város azon célból, hogy a telepesek nagyobb mennyiségben egy fajú szőlőt természetthessenek, – a telepesnek sima vesszőt, ezrenként 2 frt-ért ad, – hasonló célból gyümölcsös alakításra szükséges nemesített 2 éves gyümölcsfákat, darabját 5 kr-ért adja. [...] Szőlővessző és gyümölcsfa vásárlásra 200 frt erejéig nyit egy telepes számára a város hitelt, a mely összeg erejéig a zálogjog a tulajdonjoggal egyidejűleg a város javára szintén bekebelezendő lesz.”³²

A látogatás után néhány nappal azonban sajnálkozó levelek érkeztek a települések jegyzőitől, melyben arról adtak hírt, hogy a települők elálltak eredeti szándékuktól, nem hajlandók Kecskemétre települni. Mint Szegedy tanácsnok ehhez kapcsolódó jelentésében leírta, már kint tartózkodásukkor az volt a benyomása, hogy a telepítés nem fog sikerülni, mert egyrészt a települők egy helyen, mint község akartak letelepülni, másrészt általában 10 hold földet akartak venni.

28 Szendrei József 1961: 49., 59.

29 Szendrei József 1961: 81–82.

30 MNL BKML IV. 1908/b, I.3457/895

31 Hírt adott erről a *Bácska* című lap 1896. május 22-i száma is. A találkozó előtt a város vezetősége már kidolgozta a telepítési feltételeket, a parcellákról szóló adásvételi szerződéseket. Egy telepesnek 20-30 hold földbirtokot mértek volna ki, 5-nél több tagból álló család kaphatott volna maximum 50 holdat. A birtokoknak nem volt egységes ára, hiszen értékük a talajviszonyoktól, elhelyezkedésüktől, nagyságuktól függött, ezért azokat kihatás után akarták felbecsülni. A telepesek a Kecskeméten „dívó” tanyarendszerben, tanyákon vagy városi házban laktak volna, a város kötelékébe tartoztak volna.

32 MNL BKML IV. 1908/b, I.3457/895. Telepítési feltételek. Adásvételi szerződés.

Sokaknak azonnal elment a kedve, amikor megtudták, hogy itt Kecskemét környékén 10 hold homokból egy családnak megélni nem lehet, csak úgy, ha legalább 4 hold szőlőt azonnal betelepít, s 4 évig, míg ez terem, el tudja magát tartani. Ráadásul a szőlőműveléshez egy sem értett közülük.³³

A munkástelepítés gondolatát 1897-ben Kada Elek polgármester vetette fel újra a város rendkívüli közgyűlésén, melyet kimondottan ennek „a város fejlődése és gazdasági viszonyainak javítása tekintetében messze kiható fontossági kérdésnek” szenteltek. A munkások száma nem növekedett megfelelő mennyiségben, ezért a város újra határozott arról, hogy mezőgazdasági munkásokat hozat a városba.³⁴

A város a munkástelepítésben látta a gazdasági fejlődés kulcsát, ezért a költségek fedezésére 6 millió korona kölcsönt is felvett. A munkások ideköltözését oly módon akarták segíteni, hogy azok egyrészt itt megélhetésüket biztosítva lássák, másrészt azonban arra legyenek utalva, hogy kenyerüket a letelepedés után is mint mezőgazdasági munkások (szakmányosok, napszámosok stb.) keressék meg.

A munkástelepítés gondolata a városi szikrai szőlőtelep kiterjesztésének tervével társult.³⁵ Szegedy tanácsos az addig tervezett 50 hold mellett további 300 hold homok művelés alá vonását javasolta. Számításaiban egy hold szőlő jövedelmét 100 forintra becsülte, s így az összesen 350 hold szőlő jövedelme az akkori 16 000 holdas bugacmonostori birtok jövedelmével vetekedett volna. A nagyarányú telepítés megdrágította volna a környékbeli munkaerőt, ezért észszerűnek tűnt, hogy állandó, s a telephez kötött munkaerőről gondoskodjanak.³⁶

A telepítés kivitelezésénél ezúttal ügyeltek arra, hogy egyrészt a szőlőmunkához értő munkásokat fogadjanak, hogy azok értsenek is ahhoz, ami a feladatuk lenne, másrészt a helyi talajviszonyokkal is tisztában legyenek a jövevények. Ezért úgy látták jónak, ha a szomszédos községekből (Alpárról, Tiszaugról, Kécskéről) próbálnak meg telepeseket toborozni. Az elképzelés szerint 50 családot telepítettek volna, és a telepes családok csupán egy hold házhelynek való földet kaptak volna, amire maguknak kellett volna házat építeniük.³⁷ 1899 végén hirdetést tettek közzé a Szikrával szomszédos községekben, melyre 61 egyén, illetve család jelentkezett. Legtöbbben Újkécskéről és Alpárról iratkoztak fel. Foglalkozásukat tekintve napszámosok, béresek, tanyások, kertészek voltak, akiknek ez társadalmi felemelkedést jelenthetett, hiszen a várossal kötött szerződés, ha hosszú távon is, de saját házat, saját birtokot ígért.

A 61 jelentkező közül a legmegfelelőbbeket akarták kiválasztani, ezért azok lakóhelyén is tudakozódtak a jelentkezők „*családi viszonyai, erkölcsisége és szemé-*

33 MNL BKML IV. 1908/b, I.3457/895.

34 MNL BKML Kecskemét város th. biz. kgy. jk. 393/1897. dec. 10-i hat.

35 1894-ben telepítették az első 14 hold szőlőt, mely nagyon jól sikerült, és a sikeren felbuzdulva határozta el a város a szőlőtelep megnagyobbítását. A szőlőtelepről bővebben lásd 5.2. fejezetet.

36 MNL BKML IV. 1908/b, I.533/897 (1761/897)

37 MNL BKML IV. 1908/b, I.4694/98 (17189/898) jk. az 1898. aug. 10-i szikrai telepítés ügyében tartott értekezletről.

lyes megbízhatóságuk iránt”, mégpedig „alkalmas és feltűnést nem keltő módon”.³⁸ A munkásokat meghívták a helyszínre, és a személyes találkozó után a legalkalmasabbakkal szerződést kötöttek.

A toborzással egyidejűleg megkezdődött a munkástelep kialakítása.³⁹ A Kecskemét című hetilap 1900 augusztusában arról tudósított, hogy felépült a város szikrai szőlőtelepén 17 telepes ház, amelybe augusztus 24-én 17 családot fogadtak be 97 gyermekkel. Ezt az alpár-kécskei közút mellett, az ún. Kápolnadombbal szemben fekvő szikrai munkásházcsoportot, mivel a történeti adatok szerint a vidék a honalapító Árpád családjának birtoka, majd később a királynék birtoka volt, s itt zajlott az az alpári csata, melyet Árpád vezetett, Árpádszállásnak nevezték el.

„E telepesek két évi próbaidő után állandósíttatnak s akkor kezdik meg pompásan berendezett házuk és egy hold földjük vételárának törlesztését, amelyet húsz év alatt tartoznak teljesíteni. Ezt könnyen tehetik, mert állandó munkát kapnak a városi szőlőtelepen. Egyike ez azon emberies intézményeknek, amelyek városunk előljáróságának gondosságát dicsérik.”⁴⁰

Az alábbiakban a szerződésből idézünk:

„2. Minden parcella után köteles az átvevő 60 korona foglalót lefizetni. [...] A megállapítandó vételár hátralékos részét az átvevő tetszés szerinti részletekben törlesztheti ugyan, azonban 20 év alatt az egész vételár törlesztendő. Köteles azonban a hátralékos vételár után 6%-os kamatokat félévenként előre [...] befizetni.

8. Az átadott 1 hold terület csak kertszerű művelésre használható, s amennyiben az átvevő szőlőt ültet, a város ingyen ad szőlővesszőt és gyümölcsajtóványt.

9. Minthogy ezen házak felépítésével a város közönségének az volt a célja, hogy itt a munkáskéz szaporíttassék, kiköti a városi tanács, hogy mindegyik telekbirtokos és családtagjai csak Kecskemét város határában mehetnek dolgozni. Ezen feltétel megszegése a szerződés bármikori felbontását vonja maga után.”⁴¹

Az 1895-ben a szikrai szőlőskertek környékén és a szikrai városi szőlőtelep szomszédságában létrehozott munkástelep számos tapasztalatot hozott. A város vezetősége úgy látta, hogy nem előnyös, ha a betelepített munkások nagyon különbözőek, ha nincsenek kellően megválogatva. A város vezetősége az előzményeket mérlegelve arra a megállapításra jutott, hogy „kipróbált testi és szellemi erejű, lehetőleg egy környékből való, szapora fajú magyar munkás elem telepítendő”. A telepeseket ott kellett letelepíteni, ahol könnyen találhattak napszámos munkát, valamint a részükre adott ház és föld utáni törlesztőrészletek és kamatok olyan alacsony összegűek, hogy azt megerőltetés nélkül fizetni tudták. A telepesek első két évét próbaidőnek tekintették, „mert amennyiben a telepesnek akár erkölcsi magaviselete ellen lehet kifogás, akár renyhének vagy civakodónak talál-tatik, a város jogosítva van elbocsátani”. Minden telepest kötelezni kellett arra, hogy az első évben 2 kh-as birtokának ¼ részét, azaz 800 négyszögölt szőlővel

38 MNL BKML IV. 1908/b, 19602/1903. (3169/1900)

39 Ehhez lásd még: Sági Norberta 2006.

40 Kecskemét. 1900. aug. 26.

41 MNL BKML IV. 1908/b, 4694/894

beültessen, amihez a szükséges szőlővesszőt és gyümölcsfákat a város ingyen bocsátotta a telepesek rendelkezésére. Ez erősítette a telepesek lakóhelyhez való ragaszkodását.

Kadafalva és Hetényegyháza

A fenti alapelveket szem előtt tartva keresett a városi tanács 1902-ben mezőgazdasági munkásokat, napszámosokat újabb munkástelepek létrehozására. Ebben az esetben a cél nem egy városi birtok kialakítása volt, hanem – az egyébként nem nagy hasznot hozó – legelők, egyéb területek ily módon való értékesítése. Kada Elek polgármester bejárta a tiszamelléki községeket, és tájékoztatta az érdeklődőket az áttelepülés feltételeiről. Útját követően úgy találta, hogy a „legjobb telepítési anyag” Szegvár, Mindszent és Kistelekről „szerezhető”. Mindszentről és Kistelekről sokan jelentkeztek is a Kecskemétre való áttelepülésre. A kistelekiek eljöttek, és megnézték a Vágójárásban kijelölt területet, és az volt a kérésük, hogy jobb minőségű földet szeretnének kapni, mivel a talaj olyan rossz minőségű és annyira buckás, hogy annak elegendése pár évig is eltarthat. Ezért hajlandóak voltak többet is fizetni, és a törlesztést mindjárt az első évben megkezdeni. Kérték még azt is, hogy a földjük felét veteménynek használhassák, és hogy teheneik számára legelőt kapjanak.⁴²

1902. március 26-án Kada Elek polgármester Mészáros József tanácsnokkal Mindszentre és Szegvárra utazott, hogy az onnan Kecskemétre települni szándékozók viszonyairól, a „munkás-anyag minőségéről” tájékozódjanak. Mint beszámoltak róla: *„Habár mindkét község kitűnő termőtalajon fekszik, munkás népe különösen a tavaszi időben valósággal nyomorog [...] Maga a munkás nép, akikkel érintkeztünk, józan, eszes és komoly gondolkodású. A két község munkásai között mindössze azt a különbséget észleltük, hogy míg a mindszentieknek nagy vágyásuk van az ide településre, a szegváriak aggódók, hogy röviden fejezzem ki magamat, félnek a homoktól...”*⁴³

A jelentkezők összeírását követően, s miután a th. bizottság felhatalmazta a városi tanácsot a munkásházak építésére, elkezdődtek a telepkialakítási munkálatok. Ballószögben és Vágójárásban is 100–100 kh területet szánt a város erre a célra. 1902 márciusában kijelölték a házak számára a 2-2 holdas területeket. A szoba-konyha-kamra beosztású, sárfallal és nádtetővel készített lakóházak építésére árlejtést hirdettek, melynek eredményeképpen a két telep házainak megépítését két helyi mester nyerte el.⁴⁴ Az építkezéshez a város nádtermését és a városi erdőben termett épületfát kellett felhasználni, a munkálatokban már a

42 MNL BKML IV. 1908/b, 5119/1931 (I.6052/901) Hivatalos kiadvány a munkástelepek felállítása ügyében tartott értekezlet jegyzőkönyvéből. 1902. január 4.

43 MNL BKML IV. 1908/b, 5119/1931 (I.6052/901)

44 A városhoz benyújtott iparos számlák és kifizetett előlegek, bérek alapján a következőket tudhatjuk a házakról: földszintes, szabad kéményes házak voltak ezek, melynek 100×70 cm-es, dupla, kétszárnyú, ki- és befelé nyíló szobaablakai és ugyanilyen magas egyszárnyú, kétfelé nyíló konyhaablaka, kétszárnyú kamraablaka volt. Minden ablak vasráccsal készült. Az ablakokat az asztalos egyszer fehérre festette, a falakat szintén lemeszelték. MNL BKML IV. 1908/b, 5119/1931 (I.6052/1901, 14364/902)

leendő telepes családok férfitagjai dolgoztak napszámban. (Ez a telepesek kérésére történt így, lakóhelyükön ugyanis nem találtak volna munkát, ezért kérték a várost, hogy már áttelepülésüket megelőzően is biztosítsanak számukra munkalehetőséget.)⁴⁵

Mindszent és környékéről 52, Szegvárról és Kistelekről 26-26 család jelentkezett, összesen kb. 500 személy. A vágójárási telepre (Miklóstelep szomszédságában) a mindszentieket, a ballószögi telepre pedig a szegváriakat és a kistelekieket költöztették. A telepesek számára a költözéskor felmerülő útiköltség és szállítási díj előteremtése is gondot okozott. Mivel a város a velük kötött szerződés értelmében kötelezve volt a beköltözéskor felmerülő vasúti szállítási és utazási költségek biztosítására, a polgármester kérvénnyel fordult a kereskedelemügyi miniszterhez, aki féláron való utazást engedélyezett a költözőknek.⁴⁶

A telepesek első két éve próbaidő volt, a házat és földet csak ideiglenesen használták, nevüket is csak két év után jegyezték be a telekkönyvbe. A két év próbaidő alatt a város megismerte a telepesek erkölcsi magaviseletét, és a telepes is megismerte a helyi viszonyokat, s mire állandósították őket tulajdonukban, akkorra azt termőképes állapotba hozhatták. A városi tanács a próbaidőn belül elbocsátotta, és másokkal helyettesítette azokat a munkásokat, akik a szerződésben foglaltaknak valamilyen ponton nem feleltek meg.⁴⁷ A beilleszkedni nem tudó vagy nem akaró, rossz magaviseletű személyeket eltelepítették, az üres helyeket meghirdették, és másokat hoztak helyettük.

A város az elültetendő szőlővesszők és gyümölcsfaoltványok biztosításán túl kötelezte magát arra, hogy elegendő közutat létesít, és az utak fásításáról gondoskodik.

A telepesek a vállalt kötelességük, vagyis földjük meghatározott módon való művelésbe vétele mellett szabadon vállalhattak munkát. Mindkét telep lakosai könnyedén találhattak munkát a közeli birtokokon vagy a városban. Többnyire napszamba jártak vagy konvenciósszerűen szegődtek el. Emellett a saját földjükön természetesen szőlőből, gyümölcsből, a nevelt jószágából jutottak keresethez. A törlesztőrészeket a város igen alacsonyan állapította meg, úgy, hogy azt mindenkor ki tudják fizetni a legszegényebb munkások is. Az adatközlő⁴⁸ elmon-

45 MNL BKML IV. 1910/c 5119/1931 (3429/1902) 1902 áprilisától vannak olyan bérlisták, melyen a szegvári, mindszenti telepesek részére kifizetett béreket sorolják fel (terület egyengetésénél, hordási munkákban vettek részt). A munkában résztvevők száma nagyon változó volt, míg áprilisban 27 mindszenti férfi és 99 szegvári dolgozott 10-28 napot, addig júniusban, júliusban voltak olyan hetek, amikor csak 3-4, vagy épp ellenkezőleg, 40 férfi szerepel a listán. MNL BKML IV. 1908/b, 5119/1931 (I.6052/1901), 10757/902.

46 A telepesek a hurcolkodásra a várostól kölcsönt vehettek fel, melyet évi 5%-os kamat mellett kellett visszafizetniük. MNL BKML IV. 1910/a, 131/1902, MNL BKML 1908/b, 5119/1931 (I.6052/1901), 18747/902.

47 MNL BKML IV. 1908/b, 5119/1931 (I.6052/1901)

48 Siska Istvánné (szül. 1921). Anyósa édesapja az első telepesek között érkezett. Anyósa egy megüresedett helyre költözött át ide három gyermekével, az apja és testvérei után. Az útiköltségét a város fizette. Később nősülni készülő fiától megkívánta, hogy az Szegvárról házasodjon. Így került az adatközlő 1942-ben a faluba.

dása szerint téli törlesztőrészletre elegendő volt két kacsát hizlalni, nyáron pedig például két garaboly⁴⁹ meggy árából ki lehetett fizetni a részletet.⁵⁰

1902 szeptemberében a városi tanács tárgyalás alá vette az újonnan létesült munkástelepek, munkásházcsoportok elnevezését. Tekintve a város akkori polgármesterének, Kada Eleknek tevékenységét, s hogy ez a munkásházcsoport az ő kezdeményezésére jött létre, valamint hogy a munkások már egyébként is az ő nevérol kezdtek elnevezni, az 51 házból álló ballószögi munkástelepet Kadafalvának keresztelték. A vágójárási munkásházakat pedig, mivel azon a tájon épültek, ahol az egykori Hetényegyháza nevű község állt, a mellette épült új pusztai iskolával együtt a régi, s a városra nézve történelmi jelentőségű helynév felújításával, Hetényegyházának nevezték el.⁵¹

Klábertelep

Klábertelep Kecskemét Lajosmizséhez közel eső, északnyugati oldalán, Méntelek elnevezésű pusztáján létesült, nevét a birtok tulajdonosáról, Kláber Mór soproni kereskedőről kapta.⁵² A telep Helvéciához hasonlóan magánkezdeményezésből jött létre, célja a szőlőgazdaság munkásigényének biztosítása volt.

Kláber Mór 1898-ban 1000 hold, néhol 4-5 méter magas buckájú futóhomokot vásárolt a várostól, melyből még abban az évben mintegy 250 holdat eladott. A megmaradt birtokot szőlővel akarta betelepíteni, melyre állami kölcsönt igényelt. Mivel a kölcsön folyósításának feltétele volt a telepítés állami irányítása és ellenőrzése, a telepítési munkálatokra a Földművelésügyi Minisztérium kirendelte Rácz Sándor miniszteri tanácsost. Az 1898 augusztusában kezdődő planírozási munkákra 1000 Csongrád megyei kubikust szerződtek. A munkába környékbeli, ménteleki és lajosmizsei munkások is bekapcsolódtak, de ők a későbbiekben kimondottan csak a rigolóaszt és a szőlőtelepítést végezték.

1901-re már 270 hold szőlőt telepítettek karós támaszrendszerrel. Ezt követően lassabb ütemben haladt a telepítés, mivel a meglévő szőlők is adtak már munkát.⁵³ Az egykori intéző, Weiner Fülöp feljegyzései⁵⁴ szerint a gazdaság az első

49 A *garaboly* / *garabó* / *piacos garabó* hosszúkás alapú, alacsony falú, egy füles kosár volt, melybe 10-15 kg meggy fért. (Sgy.) Vö: ÜMTSZ 2: 603.

50 A telepesek életkörülményeiről bővebben lásd: Sági Norberta 2007.

51 MNL BKML IV. 1908/b, I. 4875/1902 (17981/1902) A városi tanács 201/1901 kgy. sz. határozata.

52 Kláber Mór vagyonos posztókereskedő volt, aki a filoxéra európai pusztításának idején Párizsban (is) járt, és az ottani nagy borhiány láttán borkereskedésbe kezdett. Őt fiával külföldön bort vásároltatott fel- és azt Franciaországba szállította. 4-5 év után már évi 1 millió hl bort szállított Franciaországból. MMgMA IV. 178: 6.

53 A birtok művelési ágankénti megoszlása az I. világháború idején a következő volt: 440 kh termőszőlő, 10 kh gyümölcsös, 10 kh szőlőiskola-faiskola, 120 kh szántó, 40 kh erdő, 40 kh utak, 13 kh 750 négyszögöl majorok, házak, összesen: 723 kh 750 négyszögöl. Legelő nem volt, az alkalmazottak tehenei az erdőben, utak szélén legeltek. A gyümölcsfák a szőlőtáblák körül, háromsoroként voltak ültetve szélfogóként. A szántóba beleértendő az alkalmazottak illetményföldje is. MMgMA IV. 178: 2, 4.

54 A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattárában kéziratban (gépelt) található meg MMgMA IV. 178. leltári szám alatt.

években sok nehézséggel küzdött, mivel a tulajdonosoknak nem volt tapasztalatuk sem a szőlőtelepítésben, sem a szőlőművelésben. Éppen ezért szívesen is vették a telepítés állami irányítását. Kláber Mór egyik fia, Emil a hallei mezőgazdasági egyetemet végezte, ő lett a szőlőgazdaság irányítója, ő intézte az eladásokat és beszerzéseket. Részben neki volt köszönhető a gazdaság haladó szemléletű vezetése. Több állami kísérleti intézettel kapcsolatban álltak, és a telepen például szőlómoly elleni védekezőszereket próbáltak ki.⁵⁵

A gazdaságban 40 munkáscsalád lakott. A szakmányosoknak való munkáslakások 280 négyszögöles telken épültek, minden ház 5×5 m-es szobából, 4×5 m-es konyhából és egy 3×5 m-es kamrából állt, a szobán 2 db dupla ablak volt, zsinolytető fedte. A házakhoz kerek kút tartozott, amiből a ház melletti zöldségeskertet is öntözni tudták. A családok közül 25-30 szerződött munkásként, a többi éves konvencióként dolgozott a gazdaságban.⁵⁶ A szakmányosok nagy része azonban nem „örökös” munkaerő volt. Néhány évi munka után, amikor már tudtak a szomszédokban földet vásárolni, szőlőt telepíteni, felmondtak, és saját birtokot alapítottak.⁵⁷

*„A szőlő kényes növény, abban csak elégedett emberek dolgozhattak, egy elégedetlen dolgozó több kárt tehet egy nap alatt, mint 10 amennyi hasznot csinál.”*⁵⁸ Ezt az alapigazságot megértve a telep tulajdonosai igyekeztek munkásaikat jól tartani, a szerződésben vállalt munkák feletti teljesítményt külön megfizették. Az I. világháború után mindenkinek egy sora volt (1 ha), amit kötelező volt megművelni. Az ezen felül teljesített mennyiséget ugyan külön díjazták, de gyorsan mutatkoztak ennek negatív hatásai: ez ugyanis a munka minőségének rovására ment. Metszésben csak kötelező sor volt, nem engedtek többletsort csinálni.⁵⁹

A szerződéses munkások bérezése a következő volt: lakás, tüzelő, 0,5 ha föld, őrlésre vagy egyébre fuvar, 1 tehénre legelő, baromfitartás szőlőérésig szabadon, és szükség esetén az orvos, gyógyszer, kórházi kezelés költségeit a telep vállalta. Az egykori intéző megállapítása szerint a telepen dolgozó szerződéses munkások anyagi helyzete különb volt a 8-10 holdas kisgazdákénál.⁶⁰

A telep 260-270 munkást szerződtetett 7 hónapra (márciustól novemberig, közben augusztus 15-től szeptember 15-ig munkaszünet volt), ebből kb. 250 munkás

55 MMgMA IV. 178: 16. A szőlőbeli munkák irányítása az intéző feladata volt. Mellette volt egy segédtiszt, egy gyakornok, egy pincemester és általában 8 munkavezető vincellér. Jellemzően 2 éves szőlészeti szakképzést, 1 éves vincellériskolát végeztek, a munkavezetők „gyakorlatiak” voltak, tehát szakképesítésük nem volt. A telepnek ipari üzeme nem volt, de szezonban működött a mustsűrítő és a szeszfőzde. A majorban kádárműhely volt, ahol a hordókat készítették és javították. Présház, pincék, vasúti raktár volt még a majorban. MMgMA IV. 178: 1.

56 MMgMA IV. 178: 9. Bende László utal rá, hogy a munkásházak az egyéb gazdaságokban találhatóéhoz képest, ahol egy házban több család lakik, „tisztas hajlékot” adtak egy-egy családnak. Bende László 1929: 160.

57 Bende László 1929: 160–161.

58 MMgMA IV. 178: 13.

59 MMgMA IV. 178: 15–16.

60 MMgMA IV. 178: 20.

dolgozta végig a szezont. Az itt dolgozó környékbeli munkások is igyekeztek maguknak a közelben egy kis homokot venni és rá szőlőt telepíteni.⁶¹

1927-ben a tulajdonos sikertelen tőzsdei manőverek következtében fizetésképtelenné vált, ezért ekkortól már csak a legszükségesebb munkákat végezték el a szőlőben. 1928-ban a birtok tulajdonjoga átszállt Oppler Edgár bécsi textilgyárosra, aki szintén tőzsdei veszteség miatt 1929-ben arra kényszerült, hogy nagy összegű hitelt vegyen fel rá. Később Oppler is fizetésképtelenné vált, és a birtok árverésen a banké lett. A gazdálkodást ezután is folytatták, de annak színvonala egyre rosszabb lett.

1940-ben 100 holdat kiharcelláztak. A megmaradt részen a bankigazgató gazdálkodott. A szőlőgazdaság azonban – a háborús konjunktúra ellenére – sem lett már újra nyereséges.⁶²

Bugac és Monostor

Nagybugacot Kecskemét eleinte bérelte, később tartós zálogba vette, 1864-ben pedig megvásárolta az akkori tulajdonostól, a Földváry családtól. Kisbugacot (6190 kh) a tulajdonos Szentkirályi család saját kezelésben tartotta, ezt 1901-ben tudta megvásárolni Kecskemét. A Bugactól keletre elterülő Monostor pusztát (11 872 hold) a 18. században még tartós zálogban bírta a város, majd 1794-ben megvásárolta 143 600 rénes forintért.⁶³

A 19. század második felében a tanyák mellett volt ugyan kisebb-nagyobb szőlő, de az elsődleges a szarvasmarha- és juhtartás volt a két pusztán. Az 1901-ben megvásárolt kisbugaci Szentkirályi-birtokot mintagazdaságként üzemeltette tovább a város, és a birtok egy részén 1902-ben 50 hold körüli haszonbérleteket parcelláztak 12 évi időtartamra, melyeket a felső-pusztaszeri bérletekhez hasonlóan módos gazdák tudtak bérebe venni. Kisbugacon 1907-ben 525 kh 1199 négyszögölt, Nagybugacon 1913-ban 1500 kh-at adott haszonbérbe a város. Itt jobbára föld nélküli vagy kis földű szegényparasztok lettek a haszonbérlők.⁶⁴

1904-ben kezdte meg Kecskemét a monostori homokpuszta eladását, ahol 6 holdas parcellákat mértek ki. Az összesen 66 parcellán, közel 400 kh-on szegényparasztok telepedtek meg. Bugacmonostoron 1909-ben haszonbérbe adott területet 28-49 holdas parcellákra osztották fel, de a nagy kiterjedésű birtokok mellett 24 darab 6 hold 600 négyszögöles haszonbérlet is volt, mely a szegényebb rétegeknek kedvezett.

Kecskemét város 1910-ben határozott arról, hogy Bugac-Monostoron faluserű települést létesít és házhelyeket parcelláz. A falu helyét a puszta közepe táján jelölték ki, és a mérnöki telepítési terv szerint 139 db 800 n.öl-es házhelyet jelöltek ki. Az aránylag olcsó házhelyeket szegényparasztok vásárolták meg.⁶⁵ 1922–23-

61 MMgMA IV. 178: 7.

62 MMgMA IV. 178: 20–23.

63 Részletesen lásd: Péterné Fehér Mária 2000: 176.

64 Juhász Antal 2005: 257.

65 Juhász Antal 2005: 270.

ban a város egyholdas szőlőföldeket adott el szőlőtelepítésre, majd az Országos Földbirtokrendező Bizottság határozatára osztott a város 1-3 holdas földeket, amelyeket félegyházi, jászszentlászlói, szanki, mórícgáti szegényparasztok vettek bérbe. 1930-ban Nagybugacon és Monostoron újabb pusztákat, mintegy 2500 holdat adott 25 éves haszonbérletbe a város. A két pusztán megtelepülők származásának vizsgálata azt mutatta, hogy a 20. század első felében a népesség nagyobb hányada kiskunfélegyházi származású volt, majd őket a kecskemétiak követik gyakoriságban. A szomszédos pusztákról és falvakból csak kisebb mértékű betelepülés történt.⁶⁶ Bugacmonostor 1950-ben Bugac néven vált önálló községgé.

Kecskemét lakossága a 19. század folyamán a kedvező birtokpolitika hatására egyre gyarapodott, a tanyai gazdaságok termelése is nőtt. A város fejlődését nagymértékben segítette a vasútvonalak kiépülése is. Kecskemét nem elsősorban és csupán a vasúthálózatba való bekapcsolódásával vált fontos csomóponttá, mint ahogy ez más alföldi városok esetében (Szolnok, Békéscsaba, Nyíregyháza) történt, hanem a város mezőgazdasági árutermelése, fejlett szőlő-, gyümölcs- és zöldségtermelése, kereskedőinek köszönhetően nőtt a korábbi, saját környékét ellátó vásárvárosból az 1930-as évek közepére az ország legjelentősebb gyümölcsexportpiacává. Ahogy Szilágyi Zsolt fogalmaz: „A lokális lehetőségek kihasználásában, a széles értelemben vett [...] környezeti feltételekhez való alkalmazkodásban, tehát a »kihasználás« és az »alkalmazkodás« kölcsönös, finom összjátékában születtek meg a kecskeméti »városfejlődés« egymásra épülő lépcsőfokai.”⁶⁷

Felhasznált források és irodalom

Balásfalvi Kiss Barnabás

1939 *Kecskemét múltja és jelene rövid vázlatban*, Kecskemét

Bende László

1929 *A kecskeméti szőlő- és gyümölcsstermelés története*. Kecskemét

Horváth Ferenc

1995 *Kecskemét vasútjai (1845–1919)*. Kecskeméti füzetek 5. Kecskemét

Hulej Endre–Ö. Kovács József

é. n. *Wéber Ede és Helvécia*. Egy svájci polgár Magyarországon. Kecskemét

Iványosi-Szabó Tibor

1994 *Kecskemét gazdasági fejlődése 1790–1850*. Kecskemét

Juhász Antal

2005 *A Duna–Tisza közti migráció és hatása a népi műveltségre*. Szeged

Lakos Béla

1913 *Kecskemét gazdasági fejlődése*. A Huszadik Század Könyvtára 51. Budapest

66 Juhász Antal 2005: 274–275.

67 Szilágyi Zsolt 2016: 43.

- Lovas Sándor
1908 *A legújabb állami telepítések Magyarországon*. A m. kir. földművelésügyi minster kiadványa. 2. Budapest
- Péterné Fehér Mária
1986 *Sokirányú fejlődés a XX. század elején*. Kecskeméti Szemle. 1986/11, 26–27.
1997 *Kada Elek városépítő munkássága*. In: Kada Elek emlékülés, Kecskemét, 5–10.
2000 *Kecskemét vagyoni helyzetének felmérése 1855-ben*. In: Bács-Kiskun megye múltjából 16. Kecskemét. 171–214.
- Péterné Fehér Mária–Szabó Tamás–Székelyné Kőrösi Ilona
1992 *Kecskeméti életrajzi lexikon*. Kecskeméti Füzetek 4. Kecskemét
- Rácz István
1980 *A paraszti migráció és politikai megítélése Magyarországon 1849–1914*. In: Agrártörténeti Tanulmányok 8. Budapest
- Sági Norberta
2006 Szikra. Adalékok a kecskeméti munkástelepítések történetéhez. In: *Kecskeméti Főiskola Tudományos naplójának 7. kötet*, Kecskemét
2007 *A kadafalvai és hetényegyházai munkástelepítés*. In: *Kecskeméti Főiskola Tudományos naplójának 8. kötet*, Kecskemét 343–348.
- Szendrei József
1961 *Koldusok paradicsoma*. Budapest
- Szilágyi Zsolt
2016 *Isten veled fejlődésmodell!* Kecskemét alkalmazkodásának történeti sajátosságai. In: *Forrás* 48. évfolyam 7–8. szám, 36–59.
- Szüts Györgyi
1938 *Kecskemét mezőgazdasági fejlődése*. Magyar Gazdák Szemléje. Különnyomat, Budapest
- Takács Imre
1968 *A mezőgazdaság irányításának jogforrásai, intézményei és szervei Magyarországon (1889–1919)* MMgMK, 1967–68, Budapest, 265–291.
- ÚMTSZ
1979 *Új magyar tájszótár 1.* (főszerk.: B. Lőrinczy Éva) Budapest
1988 *Új magyar tájszótár 2.* (főszerk.: B. Lőrinczy Éva) Budapest

Rövidítések

MNL BKML	Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára
KL	Kecskeméti Lapok
KNKN	Kecskeméti Nagy Képes Naptár
MMgMA	Magyar Mezőgazdasági Múzeum Adattára
Sgy	Saját gyűjtés
ÚMTSZ	Új Magyar Tájszótár

Levéltári források

- BKMÖL IV. 1908/b Kecskemét Város Tanácsának Iratai. Közigazgatási Iratok
BKMÖL IV. 1908/e Kecskemét Város Tanácsának Iratai. Pénzügyi Osztály iratai
BKMÖL IV. 1910/a Kecskemét Város Polgármesteri Hivatal Iratai. Elnöki iratok.
1872–1937
BKMÖL IV. 1910/c Kecskemét Város Polgármesteri Hivatal Iratai. Közigazgatási iratok.
1929–1944
BKMÖL XI. 606. Kecskeméti Szőlőtelepítő Vállalat iratai. 1892–97.

Adattári források

- MMgMA IV.178 Weiner Fülöp: A Klábertelepi Szőlőgazdaság története (1898–1945)
Tiszakécske, 1968